

МЕТОДЕ ИНСПЕКЦИЈСКОГ НАДЗОРА ОПЕРАТИВНИХ СПОСОБНОСТИ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ

Горан Радовановић*

Министарство одбране Републике Србије,
Инспекторат одбране

Самед М. Каровић**

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

У раду се описују методе и технике инспекцијског надзора оперативних способности Војске Србије. Реално сагледавање оперативних способности представља кључни елемент за успешно планирање употребе јединица Војске Србије у различитим врстама операција. Услов за реално сагледавање оперативних способности представља избор метода за прикупљање релевантних података како би се добиле објективне оцене стања оперативних способности.

У примени одређених метода тежиште је на конструкцији инструмента којим се могу измерити манифестације елемената оперативних способности. У оцењивању оперативних способности неопходно је применити различите методе и технике, чиме се добија и реална слика стања оперативних способности јединица и команди Војске Србије.

Кључне речи: *Војска Србије, инспекција, инспекцијски надзор, метода анализе садржаја, метода посматрања, метода испитивања*

Увод

Оперативне способности Војске Србије, као категорија, представљају потенцијал којим јединице и команде располажу и који се ставља у акцију када је потребно реализовати одређену операцију или мисију. Ради разумевања оперативних способности, у нашим доктринарним документима оперативна способност је декомпонована кроз одређене елементе. Елементи оперативних способности углавном одражавају потребна својства јединица како би биле у функцији своје намене.

Успешност инспекцијског надзора оперативних способности условљавају различити фактори. Покушај елиминације различитих фактора који негативно утичу на објективност и реално сагледавање стања представљају важан чинилац у процесу инспекцијског надзора оперативних способности јединица Војске Србије.

* Генерал-мајор мр Горан Радовановић је директор Инспектората одбране. goran.radovanovic@vs.rs

** Пуковник проф. др Самед М. Каровић, samed.karovic@va.mod.gov.rs

Инспекцијским надзором оперативних способности сагледава се стање, оцењују постигнути резултати, утврђују достигнућа и предлажу мере за отклањање недостатака. Да би се инспекцијски надзор ефикасно спровео неопходно је познавати и применити различите методе за прикупљање података. Инспекцијски надзор треба да буде објективан јер представља категорију квалитета и способности јединица и команди Војске Србије. Како би се то обезбедило потребно је уважити стечена знања у науци и имплементирати их у процес инспекцијског надзора.

Појмовно одређење методе инспекцијског надзора

У постојећој литератури нема јасно исказаних података о методама¹ које се примењују у процесу инспекцијског надзора уопште. Оне се одређују у зависности од области инспекцијског надзора и заснивају се, како на научним, тако и на искуственим основама. Инспекцијски надзор је друштвена и, у суштини, интелектуална делатност. Неоспорно је и да је то смислена, циљна и сврсисходна активност чијом се реализацијом долази до одређених сазнања о надзираном субјекту.²

Процес стицања увида у стање оперативних способности током инспекцијског надзора обухвата предмет инспекцијског надзора, тј. чињенице о елементима оперативних способности. Дакле, обухвата манифестације у форми питања и параметара оперативних способности до којих се долази на основу прикупљених података применом одређених метода и процедура. Утврђено стање оперативних способности надзираног субјекта подложно је провери и представља развојну категорију.

Из наведеног би се могло закључити да је реализација инспекцијског надзора истовремено сложен процес стицања нових сазнања који чине процедуре доказивања и оповргавања и процедуре конституисања сазнајних чињеница. С тим у вези, методе извршења инспекцијског надзора могле би се дефинисати као низ смислених, сврсисходних и рационалних поступака прикупљању података по одређеном критеријуму ради стицања сазнања о надзираном субјекту.

Процедуре и методе које се користе током инспекцијског надзора омогућавају да се са жељеним степеном поузданости и тачности утврди степен одступања у односу на прописане елементе оперативних способности и да се на основу прописаних критеријума оцени стање и наложе мере за отклањање уочених слабости (пропуста). Таквим приступом омогућава се шире и дубље сагледавање стања надзираних субјеката и стварају услови за већу објективност инспектора.

Теорија се није до сада бавила одређењем метода за извршење инспекцијског надзора оперативних способности Војске Србије. У доступној војностручној литератури може се уочити да су биле дефинисане методе контроле борбене готовости која је, пре увођења појма оперативна способност, била предмет инспекције. Тако се, на пример, у студији „Методe контроле и оцењивања борбене готовости оружаних снага СФРЈ” наводи да: „Методe контроле и оцењивања борбене готовости представљају

¹ Термин метод води порекло од грчке речи „методос” чије је значење пут, тражење.

² „Захваљујући логици човек добија могућност да правилно гради своје мисли, закључке, судове, доказе.” Курочкин, П. А.: Методика војнонаучног истраживања, Војноиздавачки завод ЈНА, Београд, 1963, стр. 114.

скуп научно заснованих методских поступака којима се теоријско практичним путем проверава и стиче увид и долази до сазнања о оствареним резултатима контролисаног састава. Методе за контролу борбене готовости су: извођење вежби и гађања; провера оспособљености људства извођењем практичних радњи; метода посматрања; анализа садржаја планова и докумената; преглед и провера исправности и комплетности техничких и других ратних материјалних средстава; провера физичке кондиције и здравственог стања; провера теоријских знања старешина и војника; разговор са војницима и старешинама и методе операционих истраживања”.³

Како истиче Миловановић М. „... метод контроле и оцењивања борбене готовости је смишљен и плански поступак, ради утврђивања нивоа и квалитета борбене готовости команди и јединица, на основу постављених задатака претпостављених команди и захтева нормативних докумената у тој области. У контроли и оцењивању борбене готовости примењују се следеће методе: извођење вежби и гађања, преглед и анализа свих врста планова, оперативне и друге документације; преглед исправности и комплетности ратне технике и материјалних средстава, провера здравственог стања и физичке кондиције војника и старешина; усмена провера теоријских знања војника и старешина, провера на основу писаних одговора; провера методом теста; разговор са војницима и старешинама и метод лабораторијских вежби.”⁴

Наведене дефиниције су непотпуне и не одражавају потребан ниво објашњења. Суштински, не означавају питање прикупљања података релевантних да би се донео суд о одређеном садржају који се проверава.

Имајући у виду досадашњу праксу инспекцијског надзора и недостатке претходних дефиниција, може се рећи да метод инспекцијског надзора оперативних способности представља научно заснован и верификован систем концепција, критеријума и процедура примерених потребама ефикасног прикупљања података извршења инспекцијског надзора. Из наведене дефиниције метода инспекцијског надзора оперативних способности произлазе две важне констатације. Прво, метод инспекцијског надзора представља сложено целовитост и низ рационално и функционално међусобно, у одговарајућем поретку, повезаних метода за прикупљање података током инспекцијског надзора. Друго, свака од метода укључених у поредак који се назива метод инспекцијског надзора има исту основну структуру.

Ради бољег разумевања метода извршења инспекцијског надзора треба нагласити да методе инспекцијског надзора могу имати више модалитета, а да свака од њих може да има више техника. У том смислу, под техникама инспекцијског надзора подразумевају се сложени, непосредно примењени оперативни облици метода. Сваку технику чине саставни делови, инструменти и поступци. Под инструментима се подразумевају сва средства, све ствари које се користе приликом примене метода у истраживању. Поступци представљају извршавање одређених радњи у складу са правилима метода и истраживачке технике и сагласно упутству у оквиру конкретног плана и извршења инспекцијског надзора.

³ Видети: Вуковић. Љ.: Методе контроле и оцењивања борбене готовости оружаних снага СФРЈ (студија), Институт за стратегијска истраживања, Београд, 1989.

⁴ Миловановић. Б.: Методи контроле и оцењивања борбене готовости, Центар војних школа Војске Југославије, Генералштабна школа, Београд, 1997.

Прикупљање података у процесу инспекцијског надзора подразумева непрекидну примену метода анализе и синтезе, индукције, класификације, генерализације, специјализације, апстракције, дедукције и конкретизације.⁵ Исто тако, током инспекцијског надзора оперативних способности користе се самостално или у пуној међузависној повезаности и опште научне методе, као што су моделовање, статистичке методе, компаративна метода и друге.⁶

Кључну улогу током инспекцијског надзора имају методе прикупљања емпиријских података. Служећи се методама за прикупљање података, мерљивим критеријумима и показатељима у току инспекцијског надзора, инспекција оперативних способности остварује увид у резултате рада старешина, команди и јединица надзираног субјекта и оцењује оперативне способности по прописаним стандардима.⁷

Са сигурношћу се може рећи да се у инспекцијском надзору сви подаци, који се односе на мишљења, ставове, понашање, процесе укључене на директне или индиректне манифестације појава могу сматрати емпиријским подацима. До њих се може доћи или анализом одређених докумената, непосредним чулним опажањем инспектора путем чула вида или слуха и путем опажања и исказа других лица о одређеној појави која је у вези са елементима, питањима или параметрима оперативних способности. Како је у пракси понекад тешко направити дистинкцију између тих начина прикупљања података они се веома често и комбинују.

Истицање и пренаглашавање тешкоћа у примени метода прикупљања података током инспекцијског надзора проистиче делом из устаљеног начина рада инспекција, а делом из занемаривања потребе да се у фази припреме инспекцијског надзора конкретизује примена појединих метода ради објективности инспекцијског надзора.

На основу досадашње праксе инспекцијског надзора може се констатовати да се углавном користе методе анализе садржаја, метода посматрања и метода испитивања. Дакле, ради се о методама које су непосредно везане за праксу, што и чини специфичност војске и оперативних способности као основне карактеристике постојања такве организације.

Метода анализе садржаја

Данас се анализа садржаја, као научна метода, примењује у различитим наукама, али је њена примена веома значајна и за прикупљање података у другим сферама. У том смислу представља једну од основних метода и за прикупљање података током реализације инспекцијског надзора. Та метода често је незаменљив начин прикупљања података о стању појединих елемената оперативних способности јединица и команди Војске Србије.

⁵ Детаљније: Милошевић, Н.: Основи методологије ратне вештине, Први део Методи истраживања, Центар високих војних школа ЈНА „Маршал Тито“, одељење за организацију НИР-а и методологију ратне вештине, Београд, 1994.

⁶ Детаљније: Шешиф, Б.: Основи методологије друштвених наука, Научна књига, Београд, 1974.

⁷ Видети: Правилник о елементима, садржају и стандардима за оцену стања и оперативних и функционалних способности Војске Србије (пречишћен текст), Генералштаб Војске Србије, Управа за оперативне послове Ј-3, Београд, 2012.

Током инспекцијског надзора примењује се за прикупљање података о различитим плановима, наставне, оперативне и друге документације коју команде и јединице израђују како би инспектор стекао увид у квалитет, ажурност и утицај на одређени елемент (питања или параметре) оперативних способности.

Анализа садржаја документације, као метода извршења инспекцијског надзора, представља специфичан, најчешће квантитативни поступак прикупљања података за утврђивање садржаја различитих докумената писаног или електронског формата. Њеном применом инспектор утврђује садржаје појединих облика комуникације, врши њихову класификацију, сагледава смисао садржаја и доводи их у везу са нормативно-правном регулативом, оперативним окружењем у контексту времена и простора у којој су настали и актуелним тренутком инспекцијског надзора, као и будућом перцепцијом.

Анализа садржаја, као метода, продоран је и поуздан начин прикупљања о прошлим, садашњим и будућим појавама, о територијално и временски блиским, али и веома удаљеним појавама. Непосредни предмет истраживања применом анализе докумената може бити сваки чинилац, део или целовита појава, њено квантитативно или квалитативно својство, ако је на било који начин забележено. Њена суштина примене односи се на садржај поруке који даје одређене посредне и непосредне информације.

Садржај поруке, као предмет анализе садржаја, у основи може дати посредне и непосредне информације. Посредне информације представљају субјективну трансформацију објективног стања, док се, са друге стране, непосредне информације експлицитно односе на догађаје, процесе или мишљење о појединим појавама.

Када је реч о прикупљању емпиријских података методом анализе садржаја, у току инспекцијског надзора, тешко је разграничити када преовладава квантитативни, а када квалитативни приступ. Са друге стране, у току вредновања прикупљених података које може имати изразити квалитативан приступ инспектор не сме занемарити чињеницу да се различити квантитативни подаци не могу вредновати на исти начин. Томе знатно доприноси и сазнање да се истинит садржај често налази у контексту. У том смислу, савремено становиште примене анализе садржаја све више полази од чињенице да је само квантификација објективно датог садржаја недовољна.

Понекад се квалитативна анализа садржаја погрешно сматра само претходном и помоћном у односу на квантитативну. Међутим, треба имати у виду да је квалитативна анализа преовлађујућа у истраживању појединих докумената. Без ње нема ваљаног прикупљања података о врсти и значењу контекстуалних исказа. У данашње време, поред наведеног, квалитативна анализа садржаја се не заснива само на утиску и све више се оријентише на тематску анализу која подразумева одређену кодификацију (дефинисање и класификовање тема) и одговарајуће евидентирање. Како Радиновић наводи: „то значи да је анализа садржаја јединство квантитативно-квалитативног поступка...”⁸ У целини гледано, нарочито са развојем информационе технологије, рачунара и њихових поступака, као и коришћења статистичке методе, евидентне су тенденције смањивања разлика између квалитативне и квантитативне методе анализа садржаја.

Без обзира на наведене констатације, у току инспекцијског надзора преовладава квантитативна анализа. Суштински се сагледава сврсисходност докумената и њихова функционалност.

⁸ Видети: Радиновић, Р.: Метода ратне вештине, Војноиздавачки завод, Београд, 1983, стр. 252

Примена методе анализе садржаја у инспекцијском надзору

Поступак примене анализе садржаја одвија се кроз неколико фаза. Оне се могу реализовати сукцесивно, мада се у пракси веома често међусобно прожимају. Из аспекта примене анализе садржаја у процесу инспекцијског надзора прихватљива је подела на следеће фазе: (а) одређивање предмета анализе; (б) одређивање документације која ће се анализирати; (в) одређивање кодекса, категорија и јединице анализе садржаја; (г) израда инструментарија; (д) прикупљање и сређивање података; (ђ) анализа података и извођење закључака. Значајно је нагласити да се прве четири фазе реализују у процесу припреме, а последње две фазе у току непосредног извршења инспекцијског надзора.

Наведене операције примене методе анализе садржаја дате су условно и различите су, у зависности од теоријског концепта. У инспекцијском надзору кључно је да се оцени функционалност докумената и њихова реалност.⁹

Циљ примене анализе садржаја различите документације током инспекцијског надзора јесте да инспектор стекне увид у њихов квалитет и ажурност, њихову усклађеност са нормативно-правним прописима, усклађеност са доктринарним документима и наређењима претпостављене команде, њихову практичну применљивост, степен заштите и друго.

Одређивање предмета анализе садржаја је суштинско питање њене примене. То одређење треба бити просторно и временско, али може да буде и према другим критеријумима. Предмет је дефинисан садржајем оперативних способности јединица и команди и циљем инспекцијског надзора. Њега конкретизује директор инспектората одбране кроз Наређење за инспекцијски надзор одређене јединице.

Избор докумената анализе садржаја представља изузетно значајну фазу у припреми за извршење инспекцијског надзора. У досадашњој пракси ова фаза се реализовала кроз индивидуалну припрему инспектора и није била конкретизирана од одговорног лица. Зато је веома важно да руководилац инспекције, на основу наређења директора инспектората, листе тежишних задатака мисије јединице или команде, упутстава и прописа који регулишу назив, врсту и садржај појединих докумената сваком инспектору одреди која ће документа анализирати током инспекцијског надзора. Наиме, немају сва документа исти значај. Поједина од њих нису предмет и не садрже релевантне податке за извршење инспекцијског надзора. Такође, потребно је да руководилац инспекције током непосредне припреме инспекторима укаже на значај и садржај анализе појединачних докумената која се односе на елементе, питања и параметре оперативних способности.

Кодекс представља систем класификација и дефиниција појмова за које се основано претпоставља да ће се јавити у документима који су подвргнути анализи. Кодекс се састоји од категорија, поткатегија и шифара које служе за обележавање јединица садржаја, односно јединица анализе. Могуће је формирати три типа кодекса: статичан, сукцесиван и континуиран. Функције кодекса су вишеструке: да систематизује и формализује актуелно оквирно сазнање о предмету истраживања; да усмери напоре током прикупљања података; да послужи као основа за израду обрасца за сакупљање података; да

⁹ Видети шире: Милосављевић, С., Радосављевић, И.: Репетиторијум из методологије друштвених истраживања, ЦВВШ, Београд, 1988, стр. 182-199.

послужи као основа за описивање појаве, односно за третман докумената, података и сазнања. Кодекс је, по правилу, код методе анализе докумената нужно у одређеној мери стабилан, али је присутна и различита еластичност код разних врста кодекса.¹⁰

Анализа могућих категорија кодекса указује на следеће проблеме: на неопходност разликовања категорија које служе за квалификовање од категорија за констатовање (за утврђивање чињенице постојања – присуства или непостојања – одсуства) одређених чинилаца и то: документа као таквог и процеса, односно појаве као такве; на неопходност разликовања делова, односно слојева докумената чијом анализом сазнајемо о: учесницима процеса и процесу; аутору садржаја и облика основне поруке; интерпретатору основне поруке и његовој интерпретацији те поруке, примаоцима поруке и интерпретацији и садржини и форми у коју они уобличавају поруку и интерпретацију.

Израда инструментарија представља важну фазу у припреми за примену анализе садржаја током инспекцијског надзора. Она подразумева добро познавање теоријских основа и могућности те методе.¹¹ У досадашњој пракси реализације инспекцијског надзора оперативних способности израда инструментарија није била обавезујућа за инспекторе. Последица тога је недовољно утемељено закључивање на основу прикупљених података анализом садржаја, по појединим елементима, питањима и параметрима оперативних способности. Током те фазе до изражаја треба доћи добро познавање теоријских и практичних основа примене методе анализе садржаја коју врше инспектори, али и њихова креативност да сходно намењеном задатку у функцији извршења инспекцијског надзора израде употребљиве инструменте.

Инструменте за анализу садржаја представљају различити обрасци као што су: аналитички образац, евиденциони лист, арак за анализу садржаја и други који се израђује у зависности од конкретних питања, односно параметара који ће бити предмет за квантитативну или квалитативну анализу садржаја. Природа израђене документације у јединицама и командама Војске Србије, најчешће ће захтевати да инспектори у припреми за инспекцијски надзор израде и инструменте за комбиновану анализу садржаја која укључује елементе квантитативне и квалитативне анализе докумената у јединицама и командама Војске Србије.

Могуће је да се за свако питање или параметар формирају посебни појединачни обрасци. Међутим, у зависности од врсте докумената који се анализира, могуће је за исту групу докумената израдити и заједничке образце. Принципи и правила израде обрасца у оба случаја су исти. Разлика је у томе што ће се у првом случају сваки документ или један његов део који представља целину евидентирати на посебном образцу, док се у другом случају то неће радити.

По правилу, наведене инструменте требало би израђивати приликом ручног обављања техничко-административних послова зато што омогућују контролу броја-

¹⁰ Милосављевић, С., Радосављевић, И.: Репетиторијум из методологије друштвених истраживања, ЦВВШ, Београд, 1988, стр. 185.

¹¹ Милосављевић наводи неколико фаза израде инструмената: „Сам ток израде инструмената састоји се из: избора врсте инструмената, избора основног садржаја инструмента, избора и конструкције основних питања и стратегије у њиховом коришћењу, израда скла, ранг листа који се у инструментима прикупљања података користе, оформљивање инструмента и процена његове подесности да се употребљава сагласно са предвиђеним поступком, провера функционисања инструмента, дорада инструмента отклањањем уочених слабости или даљим могућим побољшањима позитивних страна инструмента”. Милосављевић, С.: Истраживање политичких појава, Институт за политичке студије факултета политичких наука, Београд, 1980, стр. 230.

ња и класификовање по одређеним обележјима података. Образац за прикупљање података неопходан је само у ситуацијама у којима није могуће вршити непосредно обележавање на изворним документима, њихово копирање или уношење у мемо-рије рачунара, што је готово увек случај када се ради о разноврсној документацији у команди и јединицама Војске Србије, имајући у виду да копирање и уношење података из разлога примене мера заштите није дозвољено.

Треба констатовати да у припреми инспекцијског надзора конструкција инструмената за анализу садржаја типских докумената, која се раде у командама и јединицама, треба да буде у форми чек-листе, јер се тиме обезбеђује поступност контроле и реално закључивање.

Прикупљање података остварује се током инспекцијског надзора и он се, у суштини, не разликује од било ког начина прикупљања података. Своди се на па-жљив увид у поједина документа команди и јединица, индентификовање и конста-товање присуства или одсуства појединог садржаја, селекцију, класификацију и евидентирање пројектованих категорија у евиденционе листове.

Након прикупљања података и уношења инспектор врши њихову анализу и из-води закључак о утврђеном стању по одређеном питању или параметру. У току анализе примењује све облике логичког закључивања и користи посебне научне методе, док се за оцену стања користе стандарди и критеријуми прописани Пра-вилником о елементима, садржају и стандардима за оцену стања и оперативних и функционалних способности Војске Србије.¹²

Метода посматрања и њена примена у инспекцијском надзору

Посматрање је најстарији и најприроднији метод прикупљања чињеница и, као такав, један је од најстаријих метода контроле свих активности у Војсци, што важи и за инспекцијски надзор оперативних способности. Предности методе посматрања представљају: тачност и веродостојност података, непосредан увид посматрача у одлике појаве коју истражује и стварање реалних представа о посматраној појави. Полазећи од дефиниције посматрања да је то метод којим се прикупљају подаци о појавама непосредним чулним опажањем уз учешће посматрача, може се закључи-ти да се и остваривање увида у стање оперативних способности методом посма-трања врши непосредним чулним опажањем инспектора.

Чињеница да се прикупљање података реализује непосредним чулним опажа-њем представља специфичност посматрања у односу на све остале методе прику-пљања података. Како истиче В. Милић: „... та околност да предмет проучавања, или тачније, искуствене појаве које су за њега релевантне, улазе непосредно у чул-ни опажај истраживача и даје посматрању посебан епистемиолошки статус”.¹³ Уз просту класификацију, посматрање може пружити и објективно прикупљене подат-ке на интервалном нивоу (бројење, мерење трајања) или ординалном нивоу (еви-

¹² Правилник о елементима, садржају и стандардима за оцену стања и оперативних и функционалних способно-сти Војске Србије (пречишћен текст), Генералштаб Војске Србије, Управа за оперативне послове Ј-3, Београд, 2012.

¹³ Милић, В.: Социолошки метод, Нолит, Београд, 1978, стр. 431.

дентирање поретка догађаја, поређење објекта посматрањем). Исто тако, оно прилично прецизно може регистровати везе између појава.

Са аспекта примене методе посматрања у току инспекцијског надзора важно је истаћи да је целокупан рад надзираног субјекта током инспекцијског надзора изложен непосредном посматрању инспекције. Током инспекцијског надзора инспекцијски органи посматрају рад и понашање појединаца, команди и јединица и врше компарацију посматраног рада и понашања са моделом „идеалног типа” одређене појаве, на основу чега долазе до закључка о правилности рада. Зато је веома значајно да инспектори буду упознати са свим предностима и недостацима те методе, да буду обучени за њену примену и да се током инспекцијског надзора придржавају њених основних начела употребе, како би и запажања до којих се долази применом методе посматрања позитивно утицала на објективност инспекцијског надзора.

Из досадашње праксе произлази да је основна карактеристика посматрања, као начина прикупљања података, што се посматрањем долази непосредно до оригиналних, аутентичних података без протока времена и преносилаца података који би могли да их деформишу.

Када се говори о посматрању као методу увек се мисли на систематско посматрање. То је врста посматрања које је увек планирано, а податке бележе обучена лица. При томе су сви налази посматрача подложни критичком преиспитивању и проверама, како би се постигла што је могућа већа објективност у добијеним резултатима. Могуће је говорити о две основне врсте систематског посматрања: посматрање без учествовања – када инспектор (посматрач) ни на који начин не може да утиче на посматране појаве, јер је на физичкој дистанци од посматраног проблема и посматрање са учествовањем – када је посматрач укључен у догађање које је предмет посматрања.

Схватање посматрања на строго дефинисан начин искључило би коришћење било каквих техничких помагала, инструмената и могућности за коришћење сарадника- посматрача, што свакако није случај у процесу извршења инспекцијског надзора. По критеријуму примене техничких помагала посматрање се може одвијати: без коришћења техничких помагала, коришћењем техничких помагала као помоћних средстава и интензивним коришћењем техничких помагала у процесу опажања. Увођењем филмског, аудио и видео снимања порасла је објективност евиденције створене током посматрања, јер инспектори као посматрачи могу накнадно да гледају и/или слушају снимке опажених понашања или догађаја. Примена техничких средстава у посматрању омогућава вишестрану анализу стварног рада и понашања и у добром делу елиминише субјективност инспектора.

Истовремено, уз чињеницу да је веродостојност и поузданост података добијених посматрањем већа од оних који су добијени другим начинима, посматрање има бројна ограничења, тешкоће и недостатке у примени. Највећа су у погледу могућности избора предмета и постизања систематичности посматрања.

Значајно је истаћи да када посматрач лично, непосредно, чулним додиром опажа и евидентира појаву, није могуће изоставити субјективну компоненту.¹⁴ Инспектор као

¹⁴ „Међу првим, посматрач може да сакрије информацију, или тако да фалсификује своја посматрања, како би она одговарала његовој хипотези...” Видети: Чујев, Ј. В., Михајлов, Ј. Б.: Прогнозирање у Војсци, Војноиздавачки завод, Београд, 1980, стр. 71.

посматрач опаженом придаје своје значење и смисао и у том смислу је неопходно извршити адекватну припрему како би се њихова субјективност потпуно искључила или свела на минимум. Ту, свакако, треба имати на уму и чињеницу да чула свих инспектора нису увек исте осетљивости. С тим у вези, увек се поставља питање којим чулима посматрач треба првенствено да се служи: видом, слухом, додиром, осетом или комбинацијом чула? Односно, уколико је више чула активирано у опажању и евидентирању манифестације појаве, које чуло има предност? Одговор на ова питања мора се дати у припреми за извршење инспекцијског надзора, што захтева добру анализу онога што се посматра и података које посматрањем треба прикупити.

Основни проблеми током инспекцијског надзора у примени методе посматрања односе се на: неразвијеност и недовољну провереност правила рада инспектора током посматрања; ограниченост опажајног поља инспектора, сложеност појаве и истовремених многобројних разноврсних манифестација појаве, селективан однос инспектора према посматраној појави или процесу; неправилност, односно неуједначеност правилности одигравања различитих појава и друго. Наведене тешкоће и недостаци не испољавају се увек и у истој мери при посматрањима, већ она зависе од оспособљености инспектора, али и од просторних, временских и других услова у којима се посматрање врши.

У процесу прикупљања података током инспекцијског надзора посматрање се остварује применом одговарајућих техника. У том смислу се под техникама посматрања подразумева систематско, сврсисходно јединство инструмената и поступака. Основни инструмент којим се инспектори служе током посматрања су протокол или евиденциони образац у који инспектори бележе своја запажања током посматрања. Запажања морају садржати јасан опис чињеница. Њима се описује догађај у целини и тачан редослед више догађаја или појава, укључујући време и контекст радње.

У зависности од инспекцијског надзора и улоге посматрања за прикупљање података могуће је разликовати неструктурирано и структурирано посматрање. У неструктурираном посматрању инспектор није унапред одредио шта ће посматрати. У структурираном посматрању то је прецизирано. Неструктурирана посматрања нису применљива у инспекцијском надзору оперативних способности команди и јединица Војске Србије. Структурирано посматрање представља најпрецизнији и најобјективнији вид метода посматрања. Његов недостатак је извесна крутост у планирању, која не допушта регистровање неочекиваних, а значајних појава.

Најприхватљивији инструмент за прикупљање података методе посматрања у инспекцијском надзору јесте чек-листа. Представља табелу или листу унапред планираних категорија за које треба утврђивати, односно чекирати одговоре на питања која су у вези са предметом посматрања. Пре употребе чек-листе неопходно је најпре одредити циљ посматрања, детаљно разрадити и груписати сродне категорије предмета посматрања, оставити слободан простор за уписивање додатних или тумачење основних података. Чек-листу обавезно лично израђује инспектор који ће вршити посматрање. Њена обрада захтева квантификацију података током обраде.

Недостаци чек-листе огледају се у чињеници да она може пружити само квантитивне податке о некој појави, јер подаци не могу садржати опис услова у којима се појава посматра, а који свакако утичу на њену реализацију.

Скала процене је инструмент систематског посматрања и процењивања која инспектору омогућује да евидентира степен одређеног понашања или реализације

појаве и процеса. За инспекцијски надзор погодне су графичке и дескриптивне скале процене. Као и у претходном случају, важно је одредити сврху прикупљања података скалом процене. Предности те скале манифестују се у истовременом праћењу више карактеристика понашања или више појава. Недостатак је што она представља затворен инструмент, јер може пратити само предвиђене облике понашања или карактеристике појаве.

Методом посматрања могу се прикупљати подаци о свим елементима оперативних способности. Посебно се могу прикупити подаци о питањима и параметрима у оквиру елемената оперативних способности чије се спољашне манифестације могу чулно опажати.

Посматрање, као метод инспекцијског надзора, има вредност само ако је добро панирано. Инспектор треба да буде стручно оспособљен да посматра и вреднује податке прикупљене том методом према унапред израђеним инструментима.

Метода испитивања и поступак примене у инспекцијском надзору оперативних способности

Метода испитивања је поступак прикупљања података у различитим сферама живота. У инспекцијском надзору оперативних способности инспектор поставља испитанику унапред припремљена питања и, на основу исказа, које дају испитаници, прикупља податке који се односе на ставове, осећања, обавештеност и понашања људи у вези са различитим параметрима оперативних способности команди и јединица Војске Србије.

Испитивање као метода има одређена ограничења, посебно карактеристична формулацијом питања везаних за изворност и поузданост података. Наиме, подаци који се прикупљају испитивањем ограничени су субјективношћу, што нарочито долази до изражаја када се испитивање не односи на његова непосредна сазнања и доживљавања. Са друге стране, још увек нису у потпуности разрађене могућности контроле и елиминисања таквих ограничења, што може довести до субјективности инспектора који прикупља податке и закључује на основу исказа испитаника. Имајући у виду да предмет испитивања могу бити прошлост, садашњост и будућност, реални догађаји, понашања, осећања и замисли и све оно што може да буде садржај смисленог исказа човека, у пракси инспекцијског надзора испитивање се веома често користи. Применом методе испитивања у инспекцијском надзору оперативних способности показало се да искази људи не морају да буду, и често нису, неистинити и некомпетентни и они у маси исказују извесно просечно искуство и сазнање о реалности.

Примена методе испитивања за прикупљање података у току инспекцијског надзора оперативних способности Војске Србије подразумева добро познавање и примену техника испитивања. У основне технике којима се спроводи метод испитивања у том процесу убрајају се: интервјуисање, анкетирање и тестирање.

Интервјуисање је техника методе испитивања којом се размењују поруке између испитивача и испитаника у вези са предметом инспекцијског надзора, уз истовремени обострано активан однос. При томе се подразумева да разговор у току интервјуисања обезбеди добијање истинитих исказа о садржају ставова, судова, закључака, сазнања и идеја испитаника у вези са предметом инспекцијског надзора.

Разговор са делом састава јединица и команди значајан је ради стицања увида у међусобне односе, односе према претпостављенима и потчињенима и функционисање колектива као целине. Разговор са припадницима Војске Србије треба да буде унапред планиран, организован и добро припремљен, са јасно израженим циљем и садржајем онога о чему се жели разговарати. Инструмент интервјуа је „основа за разговор” која се у пракси назива и „подсетник за разговор”. У току припреме најважније је одредити питања о којима ће се разговор водити, а која морају бити у вези са предметом инспекцијског надзора. На основу искуства из досадашњег рада инспекција, основа за разговор увек треба да се конструише у писаном облику. По правилу, то су општа питања, односно кључно питање или батерије питања која могу бити само евидентирана или се, чак, могу подразумевати. Препоручљиво је означити бар главне сегменте садржаја тих питања.

Битна карактеристика сваке основе за разговор јесте да конципира непосредну комуникацију испитивача и испитаника и њихову обострану активност у интеракцији. Циљ разговора увек треба да буде продирање у суштину, долажење до истине о појави или проблему који је уочен на неки други начин или се открива и кроз сам разговор. Из тога произилази и очекивање да ће се кроз разговор добити више неформалних одговора, те се конструкцијом инструмента и графичким решењем његовог изгледа предвиђа посебно место за њихово уписивање.

Један од важних услова од којих зависи успех разговора, без обзира на то на којој се релацији води, јесте атмосфера поверења која мора постојати између оних који воде разговор и оних са којима се води. Само се у таквој атмосфери може очекивати да ће они са којима се разговара износити своја мишљења искрено и објективно и да ће тај разговор бити користан за предузимање мера у функцији унапређења оперативних способности. Свако испитивање које не подразумева непосредну личну комуникацију између испитивача и испитаника или искључује неформализован и креативан однос у међусобној комуникацији није у функцији извршења инспекцијског надзора.

У постојећој литератури најчешће су у употреби два значења појма анкета: прво, да се под анкетним испитивањем подразумева свако испитивање на основу узорка, и друго, уже значење, које се односи на технику испитивања. Анкета која се примењује у функцији инспекцијског надзора оперативних способности је техника прикупљања података испитивањем у којем не долази до креативности, осамостаљеног рада испитивача и испитаника, већ је њихова активност строго посредована упутством, садржајем и формом анкетног упитника.

Подаци који се дају у анкети могу бити објективне и субјективне природе. Објективни подаци односе се на одређене чињенице, као што су чин, дужност, школска спрема и слично. Субјективни подаци односе се на продукте мишљења по појединим питањима и презентују судове, ставове, жеље, доживљаје (осећања), тежње, намере, интересе и друго. Анкете са формализованим писменим упитником јесу све оне које имају прецизно конструисан упитник и прецизно дефинисана питања и модалитете одговора. Анкетни упитник попуњава се уписивањем одговора, заокруживањем, подвлачењем или прецртавањем.

Анкете се могу, према различитим критеријумима, класификовати на више начина, али се најчешће класификују на основу рада анкетара и карактеристика анкетног упитника. Према критеријуму рада анкетара, анкете се могу класификовати као усмене и писмене. Усмене анкете подразумевају усмено општење између инспектора – анкетара и испитаника – анкетираног. Писмена анкета подразумева пи-

смено општење између анкетара и анкетираних. Због знатних предности, и могућности прикупљања података од већег броја испитаника у кратком времену, најчешће се у инспекцијском надзору примењује писмена анкета.

Тестирање као техника методе испитивања подразумева прикупљање податка на основу припремљеног инструмента – теста. Тест је стандардизован, унапред дефинисан вредностима на основу којих се упоређују резултати добијених података, и доноси закључак о датој манифестацији или појави.

На основу анализе реализованих инспекцијских надзора у протеклом периоду може се констатовати да је тест веома раширена и врло употребљавана техника прикупљања података. Најчешће се примењивао за прикупљање података о способностима и вештинама. Досадашња пракса инспекцијског надзора показала је да су предности теста у његовој продорности, систематичности, стандардизованости, основаности, поновљивости и у великој поузданости резултата.

Да би се током инспекцијског надзора тестирање могло применити у функцији прикупљања валидних података о стању оперативних способности, неопходна је квалитетна припрема инспекције и инспектора за њену примену. Поступак примене теста за извршење инспекцијског надзора фазно је одређен и обухвата: пројектовање теста, прикупљање, обраду и анализу података, као и закључивања о стању оперативних способности.

Пројектовање тестова неизоставно обухвата конкретно и разрађено одређење предмета који се проверава тестом, избор типа теста, избор садржаја, форме инструмента тестирања, поступка у успостављању и извршавању задатака, кључа и поступка вредновања резултата теста.

За извршење инспекцијског надзора потребно је припремити тестове за индивидуално и групно тестирање. Индивидуално тестирање реализује се ради прикупљања података од значаја за оцењивање стања оперативних способности и користи се за проверу оспособљености појединца у руковању средствима ратне технике и током провере физичке способности.

Групно тестирање подразумева прикупљање података о послугама, посадама, тимовима, командама и јединицама. Такође, примењује се и ради провере знања, али је његова улога незаменљива код провера одређених вештина као што су: рад и поступци током узбуњивања и извршења мобилизације ратних јединица, извршење гађања из личног и колективног наоружања, рад команди у процесу планирања операција, припреме јединица за извршење борбених дејстава, рад и поступци јединица током реализације вежби у оквиру инспекцијског надзора и слично.

Закључак

Инспекцијски надзор оперативних способности Војске Србије представља значајну активност, посебно ако се има у виду организацијско тело које спроводи ту делатност. Инспекторат министарства одбране кључни је орган који спроводи инспекцијски надзор оперативних способности Војске Србије и, сходно прописаним законским регулативама, налаже различите мере за недостатке и пропусте који се уоче током инспекцијског надзора.

За успешно и објективно оцењивање стања оперативних способности команди и јединица Војске Србије током инспекцијског надзора могу се користити различите

методе за прикупљање података. Посебно су наглашене методе анализе садржаја, посматрања и испитивања. Наведене методе углавном доминирају у инспекцијском надзору, с тим да у процесу надзора у документима који дефинишу инспекцијски надзор нису развијени инструменти за мерење и прикупљање података. То је основни проблем у објективном оцењивању стања оперативних способности.

У раду се посебно истиче значај методе анализе садржаја и методе посматрања као кључних у инспекцијском надзору. Све наведене методе треба да се користе у комбинацији како би се добио целовит увид у елементе који се контролишу и како би прикупљени подаци послужили у анализи и закључивању. Успешност инспекцијског надзора, поред примене различитих метода, зависи и од припреме инспектора који треба да развију инструментариј у оквиру метода и прецизно дефинишу манифестације одређеног елемента оперативних способности. То је неопходан услов за мерење појаве или процеса на основу којих се прикупљају подаци и доноси коначан суд о стању оперативних способности Војске Србије.

У суштини, код примене метода анализе садржаја, посматрања и испитивања, треба имати у виду технике које су примерене инспекцијском надзору и обезбедити једноставну евиденцију података. У том смислу, наведене методе ће показати своју ефикасност у инспекцијском надзору, а резултати анализа и закључци биће објективни и дати реалне показатеље стања оперативних способности команди и јединица Војске Србије. То је питање које треба да буде имплементирано у садржаје припреме Инспектората и инспектора у инспекцијском надзору.

У чланку се наглашава неопходност примене научних решења која су релевантна из угла прикупљања података и коришћења наведених метода. Дакле, решења која су битна за прикупљање података у оквиру научних проблема могу се применити и на питања оцењивања елемената оперативних способности команди и јединица Војске Србије.

Литература

- [1] Вуковић, Љ.: Методе контроле и оцењивања борбене готовости оружаних снага СФРЈ-студија, Институт за стратегијска истраживања, Београд, 1989.
- [2] Курочкин, П. А.: Методика војнонаучног истраживања, Војноиздавачки завод ЈНА, Београд, 1963.
- [3] Милић, В.: Социолошки метод, Нолит, Београд, 1978.
- [4] Миловановић, Б.: Методи контроле и оцењивања борбене готовости, Центар војних школа Војске Југославије, Генералштабна школа, Београд, 1997.
- [5] Милосављевић, С.: Истраживање политичких појава, Институт за политичке студије факултета политичких наука, Београд, 1980.
- [6] Милосављевић, С., Радосављевић, И.: Репетиторијум из методологије друштвених истраживања, ЦВВШ, Београд, 1988.
- [7] Милошевић, Н.: Основи методологије ратне вештине, Први део Методи истраживања, Центар високих војних школа ЈНА „Маршал Тито“, одељење за организацију НИР-а и методологију ратне вештине, Београд, 1994.
- [8] Правилник о елементима, садржају и стандардима за оцену стања и оперативних и функционалних способности Војске Србије-пречишћен текст, Генералштаб Војске Србије, Управа за оперативне послове Ј-3, Београд, 2012.
- [9] Радиновић, Р.: Метода ратне вештине, Војноиздавачки завод, Београд, 1983.
- [10] Чујев, Ј. В., Михајлов, Ј. Б.: Прогнозирање у Војсци, Војноиздавачки завод, Београд, 1980.
- [11] Шешић, Б.: Основи методологије друштвених наука, Научна књига, Београд, 1974.